

Regionální konkurenceschopnost: teorie a přístupy

**Prof. RNDr. René Wokoun, CSc.
Středisko regionálních a správních věd
Vysoká škola ekonomická v Praze**

XIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách

16.-18.6.2010

Obecně je konkurenceschopnost ekonomiky charakterizována jako pojem, který syntetickým způsobem vyjadřuje schopnost země proniknout svým zbožím a službami na zahraniční trhy a z mezinárodní směny získávat komparativní výhody.

Konkurenceschopnost ekonomiky není úzce vymezený jev, jenž by bylo možné měřit jednotlivým ukazatelem konkurenční schopnosti, nýbrž jde o komplexní skutečnost, jejíž některé složky lze kvantifikovat a jiné jsou kvalitativní povahy, bezprostředně neměřitelné.

„Konkurenceschopnost je jako dostih. Nejde v něm o to běžet dnes rychleji, než jste běželi včera. Jde o to běžet rychleji než všichni ostatní koně.“

Stephan Garelli

Počínaje ranými 80. léty nastává plíživý posun pojmu konkurenceschopnosti na nadpodnikovou úroveň.

Konkurenceschopnost se stává žádoucím cílem nejen podniků, ale i celých odvětví, národních ekonomik, zemí a světových regionů.

Nepředpokládá se jaksi, že mezi konkurenceschopností podniku a nadpodnikového celku mohou být jakékoli zásadnější rozdíly.

Poměrně častá je tautologická definice konkurenceschopnosti:

konkurenceschopnost je schopnost konkurovat, obstát v konkurenci, čelit jí, přežít její tlaky.

OECD například definuje konkurenceschopnost jako „schopnost korporací, odvětví, regionů, národů a nadnárodních celků generovat vysokou úroveň příjmů z výrobních faktorů i relativně vysokou úroveň jejich využití na udržitelné úrovni za současného vystavení mezinárodní konkurenci“.

Kvantitativní složky konkurenceschopnosti jsou prezentovány ukazateli relativní konkurenceschopnosti, které jsou systematicky zjišťovány. OECD je publikuje ve struktuře:

- jednotkové pracovní náklady,
- vývoj spotřebitelských cen,
- vývoj exportních cen,
- reálný efektivní směnný kurz.

Aspekty kvalitativní povahy jsou popsány např. v pracích M. E. Portera, který definoval tzv. diamant konkurenceschopnosti o čtyřech vrcholech:

- poptávka,
- výrobní faktory,
- podniková strategie,
- související a podpůrná odvětví.

Pomocí Porterova diamantu lze škálovat (klasifikovat) jednotlivé země, a to jak na základě kvantitativně měřitelných aspektů, tak i na základě bezprostředně neměřitelných aspektů konkurenceschopnosti.

Hospodářský rozvoj je v tržních ekonomikách jednoznačně spojen s pojmem konkurenceschopnosti jako základního měřítka dlouhodobé úspěšnosti firem a rovněž států a jejich regionů.

Naproti tomu je definování pojmu regionální konkurenceschopnost dosud nedokončeno, a tedy neuspokojivé. Nicméně řada definic regionální konkurenceschopnosti existuje. Při definování regionální konkurenceschopnosti se vychází z několika přístupů:

- regionální konkurenceschopnost jako agregovaná podniková konkurenceschopnost,
- regionální konkurenceschopnost jako odvozená makroekonomická konkurenceschopnost.

První přístup (podle J. Tvrdoně, 2005) vychází z toho, že v regionu existují podniky, které trvale a ziskově vyrábějí produkty, jež splňují požadavky otevřeného trhu z hlediska ceny, kvality apod. V podstatě se předpokládá, že zájmy firem a regionu, v němž působí, jsou podobné. Je ovšem obtížné udržet si takovouto představu, když si uvědomíme, že firmy se snaží o dosažení produktivity a zisku, zatímco v pojmu regionální konkurenceschopnost musí být zahrnuta také úroveň zaměstnanosti. Jde o to, že když v každém regionu působí podniky s různou úrovní konkurenceschopnosti ve svém sektoru, existují určité společné rysy regionu, které mají vliv na konkurenceschopnost všech podniků sídlících v daném regionu.

Druhý přístup vychází z toho, že některé zákony, které platí v mezinárodním obchodu, nefungují na nižší než je národní úroveň. Na rozdíl od úrovně zemí kurzové rozdíly a změny poměrů cen a mezd na regionální úrovni buď neexistují nebo nefungují. Na straně druhé přesun mobilních faktorů (kapitál, práce) mezi regiony může být pro regiony reálným ohrožením (R. Camagni, 2002).

V souladu s prvním přístupem byla definována regionální konkurenceschopnost (EC: Sixth Periodic Report on the Social and Economic Situation of Regions in the EU, 1999) jako schopnost produkovat zboží a služby, které obstojí na mezinárodních trzích a zároveň zabezpečí vysokou a udržitelnou úroveň příjmů nebo obecněji řečeno je to schopnost regionů vystavených vnější konkurenci dosahovat poměrně vysoký příjem a vysokou úroveň zaměstnanosti. Z toho vyplývá, že region, který chce být konkurenceschopný, musí zabezpečit pracovní příležitosti v přiměřeném množství a kvalitě.

- Alternativní definice k výše uvedené, která zohledňuje produktivitu, a tedy vyšší mzdy a zisky, a zároveň analýzu institucionálního uspořádání a tržních struktur: Konkurenceschopnost je schopnost regionální ekonomiky optimalizovat svá domácí aktiva a tak soutěžit a prosperovat na národních a světových trzích a přizpůsobovat se změnám na těchto trzích.

Při hodnocení regionální konkurenceschopnosti lze využít již uvedeného Porterova diamantu konkurenceschopnosti s tím, že konkurenceschopnost je determinována působením faktorů vstupů (nabídka výrobních faktorů), faktorů poptávky (zde je zdůrazněn význam domácí poptávky), faktorů generovaných přítomností příbuzných a podpůrných odvětví (s přímými vazbami na dělbu práce), faktorů generovaných strategiemi firem a charakterem konkurence (významně ovlivňujících investiční klima) a faktorů generovaných odpovídajícími vlivy vlády a dále náhodných faktorů (M. Víturka, In: Slaný, A. a kol., 2006).

V středoevropské literatuře se regionální konkurenceschopností zejména v teoretické rovině zabývá j. Tvrdoň (2005), K. Skokan (2004) a v rovině analytické se zvláštním zřetelem k inovačnímu potenciálu M. Viturka (In: Slaný, A. a kol., 2006).

Jak definovat regionální konkurenceschopnost?

Například takto:

Regionální konkurenceschopnost je významným faktorem rozvoje regionů.

Regiony, města a obce spolu soutěží při vytváření, získávání, udržení a podporování ekonomických subjektů. Tyto ekonomické subjekty totiž stabilizují či generují nová pracovní místa, nové příležitosti, přičemž mají zásadní vliv na prosperitu, blahobyt a životní úroveň regionů a obcí.

Regionální konkurenceschopnost charakterizuje schopnost regionů generovat příjmy a udržet úroveň zaměstnanosti v rámci národní a mezinárodní konkurence.

- Konkurenceschopnost je vnímána jako jeden z nejdůležitějších faktorů ovlivňujících možnosti regionálního rozvoje. **ROBERT HUGGINS (2003)** ve svém příspěvku „*Creating a UK Competitiveness index: Regional and local benchmarking*“, cituje Storperovu definici územní konkurenceschopnosti (na místní i regionální úrovni) „*jako schopnost místní ekonomiky přitáhnout firmy se stabilními nebo rostoucími podíly na trhu a současně schopnost této regionální ekonomiky zajistit stabilní nebo rostoucí životní standard participujících stran*“ [Storper, 1997]. Právě posilování konkurenceschopnosti umožňuje regionům (i územním jednotkám na nižší úrovni) vytvářet komparativní výhody vůči ostatnímu území.

- Huggins, R. (2003), Vol. 37.1, str. 89

- Huggins ve svém článku představuje tzv. „index konkurenceschopnosti“ (*competitiveness index*) pro případ Velké Británie.
- Tento index reflektuje měřitelná kritéria místní konkurenceschopnosti. Tím se snaží zaplnit určitou mezeru ve výzkumu konkurenceschopnosti, protože většina odborných studií zabývajících se danou problematikou má tendenci zkoumat faktory a indikátory konkurenceschopnosti nezávisle na sobě (samostatně) a chybí zde celkový pohled na propojenost těchto faktorů a na jejich vzájemnou podmíněnost.

- Huggins při tvorbě „indexu konkurenceschopnosti“ klade důraz na to, aby dostupná data byla srovnatelná na **místní, regionální a národní** úrovni, a tím by do určité míry reflektovala vzájemnou propojenost mezi makroekonomickými výstupy a inovačním podnikatelským prostředím. Huggins v článku představuje index odrážející **model 3 faktorů**, které obsahují konceptuální rámec konkurenceschopnosti založen na: (1) vstupech, (2) výstupech a (3) výsledcích. Mezi klíčové **vstupy** Huggins řadí tzv. hustotu výskytu firem (tj. počet firem na obyv.), podíl znalostně založených/fungujících podniků a celkovou ekonomickou participaci (tj. míru ekonomické aktivity). Tyto proměnné přispívají k tvorbě **výstupu**, kterým je zejména produktivita území měřená HDP/obyvatele. Konečně, vliv výše uvedených opatření (tj. vstupů a výstupu) se projevuje v podobě hmatatelných **výsledků**, které jsou dané úrovní průměrných mezd (tj. výše mezd na plný úvazek) a mírou nezaměstnanosti. OECD, 1999 definuje znalostně založené podniky/business jako „*zaměstnanost, která pokrývá veškerý vysoce technologicko-výrobní a znalostně založený sektor služeb, tj., aktivity jako IT, počítačové technologie, telekomunikace, finanční a obchodní služby, média a rozhlas*“.

- **Index konkurenceschopnosti vytvořený Hugginsem představuje dynamický nástroj, kterým by se měla měřit konkurenceschopnost regionů.** Vytvořený index měření konkurenceschopnosti autor aplikoval na území Velké Británie, ale při jeho určité modifikaci je možné tento index použít také v jiných státech.
- Nutno zmínit, že konkurenceschopnost je velice široký pojem a zahrnuje v sobě mnoho sektorových oblastí a faktorů, které ji ovlivňují. Z tohoto pohledu Huggins upozorňuje, že je nezbytné tyto faktory zkoumat z hlediska jejich vzájemné propojenosti, aby byl dosažen komplexní a ucelený pohled na konkurenceschopnost lokalit a regionů.

Konkurenceschopnosti regionů se věnuje i speciální vydání *Regional Studies* journalu (Vol. 38, č. 9), které obsahuje několik článků zabývajících se výhradně touto problematikou. Dalším významným příspěvkem k analyzovanému tématu je článek autorů **KITSON et al. (2004)**: „*Regional Competitiveness: An Elusive yet Key Concept?*“, v němž autoři chápou konkurenceschopnost jako určitý abstraktní a těžko uchopitelný pojem.

- V úvodu si autoři kladou otázky typu:
- Co přesně je míněno pojmem konkurenceschopnost regionů, měst a lokalit?
- V jakém smyslu si regiony a města konkurují?
- Jak může být měřena regionální konkurenceschopnost?
- Jaké propojení existuje mezi regionální konkurenceschopností a regionální ekonomickou prosperitou?

Autoři poukazují na to, že i když odborná akademická sféra v poslední době klade na výše zmíněné problematické okruhy větší důraz ve svých analýzách, tak stále neexistuje žádný obecně přijatý teoretický či empirický rámec k tématice konkurenceschopnosti regionů, měst a lokalit.

Dle autorů je možné regionální (urbánní) konkurenceschopnost definovat jako úspěšnost regionů a měst, se kterou mezi sebou vzájemně soutěží např. v oblasti podílů na exportních (národních či mezinárodních) trzích nebo v přilákání kapitálu a zaměstnanců na své území.

■ Kitson, M. et al. (2004), str. 992

- Analyzované teoretické a metodologické přístupy k problematice konkurenceschopnosti regionů představují širokou škálu různých pohledů od různých autorů. V některých aspektech se tyto pohledy překrývají, autoři často dospívají ke stejným nebo obdobným závěrům.
- Je možno konstatovat, že většina analýz konkurenceschopnosti regionů jsou spíše komplementárního charakteru.

- Jednotliví autoři v těchto analýzách zkoumají různé aspekty regionální konkurenceschopnosti, přičemž každý z nich se zabývá touto problematikou se specifickým zaměřením, tj. autoři definují klíčové pojmy, kladou si klíčové otázky související s konkurenceschopností a jejím vývojem, zaměřují se na ekonomický růst a produktivitu regionů, regionální rozvoj atd. V podstatě se jedná o snahu vytvořit určitý konceptuální rámec problematiky konkurenceschopnosti regionů obsahující co možná nejvíce různých pohledů a dílčích analýz.

- Řada autorů se často shoduje na **produktivitě, jako základním indikátoru konkurenceschopnosti regionů**. Nutno zmínit, že produktivita je široký pojem a lze ji chápat z různých úhlů pohledu.
- Huggins, R. (2003), Kitson, M. et al. (2004) a Martin, R., Tyler, P. (2003) se dívají na produktivitu z ekonomicko-regionálního hlediska. Uvědomují si rozsáhlost tohoto pojmu, nicméně ve svých příspěvcích poukazují na regionální produktivitu, jako důležitý indikátor regionální konkurenceschopnosti.
- Gardiner B. et al. (2004) analyzují produktivitu z hlediska efektivity produkce pracovní síly. Tvrdí, že konkurenceschopnost regionů je závislá na jejich produktivitě.

- Z analýzy odborné literatury tak souhrnně vyplývají **indikátory pro měření ekonomické konkurenceschopnosti regionů**, přičemž dílčím specifikem je problematika územní struktury regionů, resp. míra urbanizace a počet větších měst v daném regionu. Detaily k jednotlivým indikátorům a dostupnosti jejich dat jsou uvedeny v následující tabulce.

Indikátory ekonomické konkurenceschopnosti

Ekonomické vstupy (dle Hugginse, 2003; Turok, 2003)

- **počet podniků na obyvatele, resp. ekonomické subjekty podle vybraných právních forem, vzniklé a zaniklé apod.**

Nutné přepočítat údaje, které jsou dostupné na ČSÚ, úroveň NUTS III

- **inovační podniky**

ČSÚ sleduje na úrovni NUTS III v období 2004 - 2006

- **podíl znalostně založených firem** (dle zaměstnanosti v IT, telekomunikací, finanční a obchodní služby, média) – struktura dle GVA (CZ NACE)

ČSÚ sleduje na úrovni NUTS III

- **míra ekonomické aktivity obyvatel**

ČSÚ sleduje na úrovni NUTS III

- **zaměstnanci VaV**

ČSÚ sleduje na úrovni NUTS III

- **výdaje na VaV**

ČSÚ sleduje na úrovni NUTS III

Ekonomické výstupy (dle Hugginse, 2003; Turok, 2003)

- **regionální HDP/obyv.**

ČSÚ sleduje na úrovni NUTS III

Pokračování předchozí tabulky:

- **hrubý domácí produkt na 1 zaměstnance**

ČSÚ sleduje na úrovni NUTS III

- **vývoz v běžných cenách** (schopnost se uplatnit na vnějších trzích)

ČSÚ sleduje na úrovni NUTS III

Ekonomické výsledky (dle Hugginse, 2003; Turok, 2003)

- **průměrné mzdy**

ČSÚ sleduje na úrovni NUTS III

- **čistý disponibilní důchod domácností na 1 obyvatele**

ČSÚ sleduje na úrovni NUTS III

- **míra nezaměstnanosti a její struktura** (vzdělání, dl.Xkr. apod.)

ČSÚ sleduje na úrovni NUTS III

- **migrační saldo** - Pozn.: Jedná se o demografický ukazatel, nicméně je výsledkem ekonomických podmínek a atraktivity regionů.

ČSÚ sleduje na úrovni NUTS III

Územní struktura regionu (dle Malecki, 2004; Budd a Hirmis, 2004)

- **Míra urbanizace** – počet obyvatel žijících v určité velikostní kategorii měst - Pozn.: Stupeň aglomeračních úspor se zpravidla projevuje ve formě vyšších příjmů a zaměstnanosti.

- Nutné přepočítat údaje, které jsou dostupné na ČSÚ, úroveň NUTS III

Děkuji za pozornost